

Кокошко М. В.,
аспірант

Національної академія прокуратури України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОКУРОРОМ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОВОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Анотація. Досліджено забезпечення прокурором прав неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні. Розглянуто особливості правової регламентації прав неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні. Визначено особливості реалізації прокурором повноважень з урахуванням необхідності забезпечення прав неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні.

Ключові слова: прокурор, кримінальне провадження, неповнолітній, підозрюваний, обвинувачений.

Постановка проблеми. Інтеграція України до Ради Європи та ратифікація основних міжнародних пактів та конвенцій зобов'язують її привести національне законодавство у відповідність до міжнародних вимог у галузі державного забезпечення прав і свобод учасників кримінального провадження. Вказане потребує визначення у законодавстві України відповідних норм, які сприятимуть ефективній реалізації міжнародних стандартів провадження з урахуванням особливостей вітчизняних правових традицій.

Наявність реального механізму забезпечення прав і свобод людини є визначальним критерієм правової держави. Так, ст. 3 Конституції України визначає, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Розробка та впровадження ефективних гарантій забезпечення прав людини сприяє захищеності особи в державі.

Кримінальне процесуальне законодавство України також підкреслює важливість забезпечення прав особи, вказуючи серед завдань кримінального провадження, в першу чергу, на захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а вже потім – забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був би обвинувачений або засуджений, жодна особа не була б піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Значний внесок у вирішення проблем забезпечення прав неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні зробили такі вчені: Ю.М. Білозеров, Г.Н. Ветрова, В.К. Вуколов, Г.О. Ганова, О.Х. Галимов, Н.І. Гуківська, А.І. Долгова, М.О. Карпенко, І.М. Козьяков, М.І. Копетюк, О.О. Левендаренко, Є.Д. Лукьянчиков, К.Б. Мельникова, В.А. Панкратов, В.Я. Рибальська, А.Б. Романюк, М.С. Туркот,

В.Т. Очередин, Д.П. Письменний, Г.П. Саркисянц, О.Ю. Хахуцяк, Р.С. Холод, А.А. Чувилев, В.В. Шимановський та інші.

Незважаючи на значний вклад зазначених науковців у вирішення проблем забезпечення прав неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні, низка важливих теоретичних і практичних питань, пов'язаних із визначенням місця прокурора у механізмі забезпечення прав неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні, належним чином не опрацьована у кримінальній процесуальній науці.

Метою статті є визначення ролі прокурора у забезпеченні прав підозрюваного, обвинуваченого, який не досягнув повноліття, у кримінальному провадженні з урахуванням особливостей такого провадження.

Виклад основного матеріалу. Важливим елементом виконання завдань кримінального провадження, в тому числі щодо забезпечення прав і свобод особи у кримінальному провадженні, є нормативне визначення порядку здійснення відповідної правової процедури, процесуальних норм, які гарантують захист особи, забезпечення її прав і свобод. Встановлення процесуальної форми сприяє послідовному втіленню демократичних засад кримінального провадження, що, в свою чергу, є запорукою забезпечення прав учасників кримінального провадження. Саме тому ч. 1 ст. 1 КПК України встановлено, що порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України [2].

Слід зазначити, що кримінальне провадження щодо неповнолітніх також здійснюється за загальними правилами кримінального провадження, про що свідчить аналіз ст. 6 КПК України, яка встановлює виняток лише для особи, яка користується дипломатичним імунітетом. При цьому норми кримінального процесуального законодавства, які регламентують провадження щодо окремої категорії осіб, у тому числі щодо неповнолітніх, встановлюють лише особливості такого провадження в межах загальної процесуальної форми. Відповідно до ч. 1 ст. 484 КПК України порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх визначається загальними правилами цього Кодексу з урахуванням особливостей, передбачених цією главою. Дійсно, норми, які регламентують особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх не змінюють сутності провадження, а лише посилюють процесуальні гарантії забезпечення прав таких осіб.

Варто зауважити, що чинний КПК України не надає окремого переліку прав неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, а тому слід виходити з загальних прав підозрюваного, обвинуваченого, передбачених ст. 42 КПК України, враховуючи при цьому ч. 5 ст. 42 КПК України, відповідно до якої підозрюваний, обвинувачений мають також інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом. Такі права підозрюваного, обвинуваченого, який не досягнув повноліття впливають із

глави 38 КПК України, якою регламентовано кримінальне провадження щодо неповнолітніх. Крім того, згідно з приписом ч. 2 ст. 1 КПК України кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України. А тому, розкриваючи дане питання, слід пригадати основні міжнародно-правові норми щодо прав дітей, котрі потрапили до сфери дії кримінального закону.

Так, ч. 2 ст. 40 Конвенції ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року за кожною дитиною, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство чи обвинувачується в його порушенні, закріплено такі гарантії: 1) презумпція невинуватості, поки її вина не буде доведена згідно із законом; 2) негайне і безпосереднє інформування її про обвинувачення проти неї, а у випадку необхідності – через її батьків чи законних опікунів, та одержання правової й іншої необхідної допомоги при підготовці та здійсненні свого захисту; 3) невідкладне прийняття рішення з розглядуваного питання компетентним, незалежним і безстороннім органом, чи судовим органом у ході справедливого слухання згідно із законом у присутності адвоката чи іншої відповідної особи, і якщо це не вважається таким, що суперечить найкращим інтересам дитини, зокрема, з урахуванням її віку чи становища її батьків, або законних опікунів; 4) свобода від примусу щодо наданих свідчень чи визнання вини; вивчення показань свідків обвинувачення або самостійно, або за допомогою інших осіб та забезпечення рівноправної участі свідків захисту та вивчення їх свідчень; 5) якщо вважається, що дитина порушила кримінальне законодавство, повторний розгляд вищим компетентним, незалежним і безстороннім органом чи судовим органом згідно із законом відповідного рішення та будь-яких вжитих у зв'язку з цим заходів; 6) безплатна допомога перекладача, якщо дитина не розуміє використовуваної мови чи не розмовляє нею; 7) повна повага її особистого життя на всіх стадіях розгляду [3].

Мінімальні стандартні правила ООН, які стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»), від 29 листопада 1985 р., виокремлюють у загальному вигляді основні процесуальні права неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених у кримінальному провадженні. Так, ст. 7 «Пекінських правил» вказує, що основні процесуальні гарантії, такі як презумпція невинуватості, право бути повідомленим про пред'явлене обвинувачення, право на відмову давати показання, право мати адвоката, право на присутність батьків або опікуна, право на очну ставку зі свідками та їх перехресний допит і право на апеляцію у вищу інстанцію повинні бути гарантовані на всіх етапах судового розгляду. Статтею 8 «Пекінських правил» підкреслюється важливість забезпечення права неповнолітнього на конфіденційність [4].

Проте лише нормативного закріплення прав неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні не достатньо. Необхідною умовою забезпечення таких прав є наявність ефективного механізму їх реалізації, важливим елементом якого є діяльність прокурора у кримінальному провадженні щодо дітей.

Діяльність прокурора у кримінальному провадженні, в тому числі у провадженні щодо неповнолітніх, визначається виконанням покладених на нього чинним законодавством функцій та завдань. Варто зазначити, що незважаючи на тривалий процес реформування функцій прокуратури, у сфері кримінального провадження такі функції зазнають найменших змін, адже діяльність прокурора в кримінальному судочинстві є пріори-

тетною. Дійсно, всі функції прокуратури, передбачені ст. 121 Конституції України стосуються кримінального провадження.

Крім того, ст. 1 Закону України «Про прокуратуру» проголошує, що прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому цим Законом, здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави. Серед засад діяльності прокуратури у ст. 3 Закону України «Про прокуратуру» визначено верховенства права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю [5].

Вчені процесуалісти також визнають серед основних завдань прокурора у кримінальному провадженні забезпечення прав і свобод особи. Так, Г. Мовчан вказує, що правозахисна функція прокурора, як один із головних напрямів його діяльності, безпосередньо пов'язана із завданнями кримінального судочинства, знаходить свій прояв при реалізації інших функцій та спрямована на захист гарантованих чинним законодавством прав і законних інтересів усіх учасників кримінального процесу [6, с. 37]. В. Півненко, С. Коновалов також наголошують, що прокурор зобов'язаний виконувати правозахисну функцію при здійсненні нагляду за додержанням законів органами досудового слідства та при підтриманні державного обвинувачення в суді. Таким чином, захист прав учасників судочинства – це наскрізна, загальнопроцесуальна функція, прямий обов'язок органів державної влади [7, с. 80].

Аналіз міжнародних документів, які регламентують діяльність прокурора у кримінальному провадженні, також вказує на важливість процесуальної діяльності прокурора в сфері забезпечення прав та свобод особи. Так, керівні принципи, що стосуються ролі осіб, які здійснюють судові переслідування від 07 вересня 1990 року, встановлюють, що обвинувачі відповідно до закону виконують свої обов'язки справедливо, послідовно і швидко, поважають та захищають людську гідність і захищають права людини, сприяючи тим самим забезпеченню належного процесу і безперебійного функціонування системи кримінального правосуддя [8].

Рекомендація Рес (2000) 19 «Щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя» Комітету Міністрів Ради Європи від 06 жовтня 2000 року, визначаючи обов'язки прокурора перед людьми, вказує, що при виконанні своїх обов'язків прокурори повинні поважати й намагатися захищати права людини, як зазначено у Конвенції про захист прав людини й основних свобод. Крім того, прокурори повинні забезпечувати рівність осіб перед законом і ознайомлюватися з усіма обставинами, що мають відношення до справи, включаючи й ті, що стосуються підозрюваного незалежно від того, свідчать вони на користь останнього або проти нього [9].

Відповідно до Висновку № 5 «Прокуратура та ювенальна юстиція» Консультативної ради прокурорів Європи від 20 жовтня 2010 року («Єреванська декларація») у справах неповнолітніх прокурори мають звертати особливу увагу на дотримання відповідного балансу між інтересами суспільства та цілями судочинства, з одного боку, та інтересами, особливими потребами і вразливістю неповнолітніх – з іншого. В усіх системах судочинства прокурор повинен приймати до уваги стан незрілості неповнолітнього, можливе пом'якшення ступеню його відповідальності у зв'язку із незрілістю, а також приділяти особливу увагу його правам [10].

Таким чином, аналіз наукових положень та міжнародних документів, які регламентують діяльність прокурора у кримі-

нальному провадженні, свідчить про важливість процесуальної діяльності прокурора в сфері забезпечення прав та свобод неповнолітньої особи. Діяльність прокурора із забезпечення прав неповнолітнього підозрюваного, обвинувачення характеризується, перш за все, наділенням обсягом повноважень кримінальним процесуальним законодавством.

Досліджуючи повноваження прокурора у кримінальному провадженні, слід зазначити, що чинний КПК України розрізняє поняття «прокурор у конкретному кримінальному провадженні» та «керівник органу прокуратури» або «прокурор вищого рівня», наділяючи їх відповідними процесуальними повноваженнями. При цьому прокурором у кримінальному провадженні (процесуальним керівником) може бути особа, яка обіймає посаду, передбачену статтею 17 Закону України «Про прокуратуру», та діє у межах своїх повноважень (п. 15 ч. 1 ст. 3 КПК України). Частиною 3 статті 17 Закону України «Про прокуратуру» визначені також посади прокурорів вищого рівня. Таким чином, повноваження щодо забезпечення прав неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого здійснюють прокурори різних рівнів у залежності від їх статусу у кримінальному провадженні.

До повноважень керівника органу прокуратури у кримінальному провадженні можна віднести: визначення прокурора або групи прокурорів та старшого прокурора такої групи у конкретному кримінальному провадженні (ст. 37 КПК України); право на подання апеляційної чи касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом України чи за нововиявленими обставинами, та право доповнити, змінити або відмовитися від апеляційної чи касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами (ч. 4 ст. 36 КПК України); право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування (ч. 5 ст. 36 КПК України); право скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих та підпорядкованих прокурорів у межах строків досудового розслідування (ч. 6 ст. 36 КПК України); а також повноваження щодо продовження строку досудового розслідування (ст. 294 КПК України). До повноважень прокурора вищого рівня у кримінальному провадженні чинне законодавство відносить розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчих та підпорядкованих прокурорів, розгляд скарг підозрюваного, обвинуваченого та потерпілого на недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування (ст. 308 КПК України), а також погодження зміни обвинувачення, висунення нового обвинувачення, відмови від підтримання державного обвинувачення та початку провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду (ст. 341 КПК України).

Більшість повноважень прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, визначені статтею 36 КПК України. При цьому прокурор у кримінальному провадженні реалізує визначені законом повноваження самостійно і повністю несе відповідальність за правильність, законність та обґрунтованість прийнятих рішень та проведених процесуальних дій, що, насамперед, стосується: початку досудового розслідування; надання органам досудового розслідування обов'язкових для виконання вказівок і доручень; складання та вручення особі письмового повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення;

погодженні або відмові у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про проведення слідчих, процесуальних дій чи самостійного подання слідчому судді таких клопотань у випадках, передбачених Кодексом; прийняття рішення про контроль за вчиненням злочину та проведення інших негласних слідчих (розшукових) дій; закриття кримінального провадження; затвердження чи відмови у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, самостійного складання чи внесення змін до складеного слідчим обвинувального акта або зазначених клопотань [11, с. 26].

Висновки. Аналіз відповідних норм чинного кримінального процесуального законодавства свідчить, що у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх як прокурор, який здійснює повноваження у конкретному кримінальному провадженні, так і керівник органу прокуратури, і прокурор вищого рівня можуть використовувати весь комплекс наданих їм повноважень з урахуванням особливостей такого провадження, передбачених главою 38 КПК України.

Таким чином, забезпечення прокурором прав підозрюваного, обвинуваченого, який не досяг повноліття, у кримінальному провадженні є багаторівневим правовим механізмом, обумовленим виконанням прокурором покладених на нього завдань, який передбачає використання комплексу передбачених кримінальним процесуальним законодавством України повноважень та спрямований на забезпечення здійснення процесуальних дій у порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, а також вжиття всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/law2/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>.
3. Конвенція про права дитини // Міжнародний документ від 20 листопада 1989 року. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021/para179#n179.
4. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») // Міжнародний документ від 29 листопада 1985 року. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_211.
5. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.
6. Мовчан Г. Правозахисна функція / Г. Мовчан // Вісник прокуратури. – 2009. – № 4. – С. 34–37.
7. Півненко В. Про сутність обвинувачення у кримінальному судочинстві України / В. Півненко, С. Коновалов // Вісник прокуратури. – 2009. – № 12. – С. 76–82.
8. Керівні принципи, що стосуються ролі осіб, які здійснюють судове переслідування, прийняті Восьмим конгресом Організації Об'єднаних Націй з попередження злочинності та поводження з правопорушниками 07 вересня 1990 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_859.
9. Щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя: Рекомендація Rec (2000) 19 Комітету Міністрів державам-членам від 06 жовтня 2000 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1568277&Site=COE>.
10. Прокуратура та ювенальна юстиція // Єреванська декларація. Висновок № 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/fi_le_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfi_le&_c=download&fi_le_id=174102.

11. Прокурорський нагляд за додержанням законів органами досудового розслідування: навч. посіб. / О. Толочко, О. Геселев, М. Бортун, Л. Вигівська, О. Комарницька, І. Мезенцева, О. Назарук, Є. Наливайко, В. Неділько, С. Скрипниченко, Г. Щербакова. – К.: Національна академія прокуратури України, 2014. – 194 с.

Кокоско М. В. Обеспечение прокурором прав несовершеннолетнего подозреваемого, обвиняемого в уголовном судопроизводстве

Аннотация. Исследованы особенности обеспечения прокурором прав несовершеннолетнего подозреваемого, обвиняемого в уголовном судопроизводстве. Рассмотрены особенности правовой регламентации прав несовершеннолетних подозреваемых, обвиняемых в уголовном судопроизводстве. Определены особенности реализации прокурором полномочий с учетом необходимости обеспе-

чения прав несовершеннолетнего подозреваемого, обвиняемого в уголовном судопроизводстве.

Ключевые слова: прокурор, уголовное судопроизводство, несовершеннолетние, подозреваемый, обвиняемый.

Kokoshko M. The prosecutor's powers to provide protection of rights for a juvenile suspect accused of criminal offence

Summary. The article researches ways a prosecutor can ensure rights of a juvenile suspect charged with a criminal offence. It considers legal regulations of juvenile suspect's rights accused of criminal action. The article features peculiarities of prosecutor's powers taking into account necessity to ensure rights of a juvenile suspect accused of criminal offence.

Key words: prosecutor, criminal proceedings, minor, suspected, accused.